



UO‘K 378.183.0

EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYANI TAKOMILASHTIRISH OMILLARI

ФАКТОРЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

FACTORS FOR IMPROVING ECOLOGICAL EDUCATION

Mirzakarimova Maxliyoxon Madaminjonovna¹ ¹Andijon davlat chet tillari instituti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)Uzoqjonova Moxinur Diyorbek qizi² ²Andijon davlat pedagogika instituti talabasi**Annotatsiya**

Maqolada ekologik ta'lim va tarbiyani nazariy asoslarini xalqaro tajriba va milliy mintalitet asosida zamon talablariga mos ravishda takomillashtirish zarurligi haqida fikr yuritilgan. Global ekologik inqiroz sharoitida taklif etilayotgan fazilatlarining asosiy maqsadi XXI asr sivilizatsiyasi darajasiga va tabiatga xavf tug'diruvchi kuchli antropogen ta'sirlarga mos keladigan yangicha odob va axloqqa asoslangan ekologik dunyoqarashni tarbiyalashdan iboratdir. Hozirgi kunda integrativ yondashuv asosida ekologik madaniyatni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish va shu asosida ekologik ta'limning samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish dolzarblilik kasb etmoqda.

Аннотация

В статье рассматривается необходимость совершенствования теоретических основ экологического образования и воспитания в соответствии с требованиями времени на основе международного опыта и национального минимализма. Основной целью предлагаемых качеств в условиях глобального экологического кризиса является воспитание экологического мировоззрения, основанного на новых манерах и этике, соответствующих уровню цивилизации XXI века и сильным антропогенным воздействиям, угрожающим природе. В настоящее время актуальность приобретает внедрение в учебно-воспитательный процесс экологической культуры на основе интегративного подхода и вывод на этой основе эффективности экологического образования на новый уровень.

Abstract

The article considers the need to improve the theoretical foundations of environmental education and upbringing in accordance with the requirements of the time based on international experience and national minimalism. The main purpose of the proposed qualities in the context of the global environmental crisis is to foster an ecological worldview based on new manners and ethics corresponding to the level of civilization of the XXI century and strong anthropogenic influences threatening nature. Currently, the introduction of ecological culture into the educational process on the basis of an integrative approach and the conclusion of the effectiveness of environmental education to a new level on this basis is becoming relevant.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, atrof-muhit, ekologik ta'lim va tarbiya, ekologik xavfsizlik, olam, tabiat va insonlar.

Ключевые слова: экологическая культура, окружающая среда, экологическое образование и воспитание, экологическая безопасность, мироздание, природа и человек.

Key words: ecological culture, environment, ecological education and training, ecological safety, universe, nature and people.

KIRISH

Dunyo mamlakatlari Shveysariya, Islandiya, AQSH, Yaponiya, Janubiy Koreya davlatlaridagi yetakshi ilmiy-tadqiqot institutlari va markazlarida ekologik ta'lim-tarbiyani rivojlantirish, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida kadrlar tayyorlashning ilmiy-nazariy asoslarini qaytadan ko'rib chiqishga doir ko'plab izlanishlar olib borilmoqda. Natijada, ko'plab rivojlangan davlatlarda atrof-muhitni muhofaza qilish, shuningdek, xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi, ijtimoiy muhofaza va barqaror rivojlanishning barcha yo'nalishlarida ekologik madaniyat tamoyillari joriy etilmoqda. Shundan kelib chiqib xalqaro ta'lim maydonida ekologik ta'lim

va tarbiyani takomillashtirish, jamiyatda ekologik ma'rifat va mas'uliyatlilik, tabiatdan oqilona foydalanish madaniyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Jahonda atrof-muhitni muhofaza qilish, global ekologik holatni barqarorlashtirish inson ongi, tafakkuri, aql-idroki, intellektual salohiyatiga bog'liq ekanligi, tabiatga nisbatan yuksak madaniyat va dunyoqarashini shakllantirish, geomadaniyat va shaxsiy gigiyena, tabiiy muvozanatni buzmaslik to'g'risidagi qarashlarini qayta ko'rib chiqish, ekologik ta'lim-tarbiya va ekologik ma'rifat masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Bu borada BMTning "Barqaror rivojlanish konsepsiyasi"da belgilangan 17 ta maqsadning 4 tasi bevosita ekologik mas'uliyatlilik, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga bag'ishlangan. Bunday ustuvor vazifalarni amalga oshirish uchun «Sifatli ta'lim», xususan sifatli ekologik ta'limni takomillashtirish dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda. Buning uchun xalqaro tashkilotlar, davlatlar miqyosida kadrlar tayyorlashning yangicha innovatsion usullarini ishlab chiqish va uni uzluksiz ta'lim tizimiga joriy qilishni taqozo etadi.

O'zbekistonda ekologik ta'lim va tarbiyani rivojlantirish orqali tabiat, ekotizimlar va atrof-muhitni beqarorligini ta'minlash, aholining ekologik madaniyatini oshirishga doir chora-tadbirlar, ilmiy izlanishlar va milliy qonunchilik asoslari takomillashtirilmogda. 2019-yil 27-maydagi "O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi"ni amalga oshirishda uzluksiz ta'lim tizimida ekologik ta'limni rivojlantirishning asosiy tamoyillarini belgilash, ularni izshillik bilan bosqichma-bosqich ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish va shu asosida ekologik ta'limning samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish dolzarblik kasb etmoqda [7,15]. Bu esa, ekologik ta'lim va tarbiyani nazariy asoslarini xalqaro tajriba va milliy mintalitet asosida zamon talablariga mos ravishda takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda ekologik ta'lim-tarbiya tizimining nazariy asoslarini takomillashtirish zarurati dolzarblik kasb etmoqda. Bu jarayondagi asosiy muammo ekologik ta'lim-tarbiyaning metodologik va pedagogik jihatlarini shakllantirish masalasidir [1]. O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi "ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligi inobatga olinib, so'nggi yillarda muhim ustuvor vazifalar bilan bir qatorda atrof muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik ma'rifat masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Ekologik ta'limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o'ta jiddiy, hayotiy masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlar hissa qo'shishi zarurligi bilan belgilanadi" [2]. Shunday ekan, ekologik ta'lim va tarbiya shu kabi muammolarni bartaraf etishga qaratilganligi kelib chiqadi.

2017-2018 yillar davomida ekologik siyosat va milliy ta'limdagi holat tubdan o'zgardi. Ekologik ta'lim metodologiyasi esa aynan ushbu huquqiy asos, siyosiy vaziyat va ijtimoiy holatni inobatga olmasdan iloji yo'q. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-aprelda imzolangan "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi PF-5024-sonli Farmoniga binoan "Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi" nomi "Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi davlat qo'mitasi" deb o'zgartirildi [3]. Uning zimmasiga ekologik holatni yaxshilash va aholining ekologik ongi va madaniyatini o'stirishga doir bir qator vazifalar yuklandi. Qo'mita qoshidagi "Barqaror taraqqiyot (rivojlanish)" Kengashi faoliyati qayta ko'rib chiqildi. Ekologik ta'lim va tarbiyani yuzaga kelgan ta'limdagi islohotlarni inobatga olgan tarzda BMTning "Barqaror rivojlanish konsepsiyasi"ga monand ravishda qaytadan ko'rib chiqish vazifasi yuklandi [8,7130].

Umuman olganda, ekologik ta'limda metodlarni tanlash va ularni uzluksiz milliy ta'lim tizimiga joriy etish uchun, avvalam bor, real sharoit va unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlab olish, tahlil qilish va belgilashga bevosita to'g'ri keladi. Zero, mahalliy aholining ijtimoiy holati, ya'ni uni ish bilan ta'minlanganligi, ijtimoiy muhofazalanganligi atrof, tabiiy muhitga bo'lgan munosabatini bildiradi. Iqtisodiy imkoniyat esa qanday metodlarni ta'limda qo'llashda moddiy va moliyaviy imkoniyatlarga to'g'ridan to'g'ri bog'liqdir [6,40]. Ekologik vaziyat esa amaliyotni o'tashdagi metodlarni qo'llashga bevosita bog'liqdir. Agarda ekologik ta'limning huquqiy asosi va davlatning tashqi va ichki siyosati mos kelmasa muayyan metodlarni amalda qo'llash zarurati yo'qoladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bugungi kunda O'zbekistonda ekologik ta'lim-tarbiya masalalari dolzarblik kasb etmoqda. Global ekologik inqirozning kuchayib borishi, atrof-muhitning ifloslanishi va boshqa muammolar ekoharakatni faol kuchga aylanishini taqozo etmoqda. "Eng muhim masala — aholining ekologik madaniyatini oshirish haqida jiddiy bosh qotirishimiz zarur. Albatta, bunday muammolarni faqat ma'muriy yo'l bilan hal etib bo'lmaydi, bunga yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr-muhabbat, unga daxldorlik hissini tarbiyalash orqali erishish mumkin" [5,105]. Zero "O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilm-ma'rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun, avvalambor, tashabbuskor islohotchi bo'lib maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur. Shuning uchun ham bog'chadan boshlab oliy o'quv yurtigacha – ta'limning barcha bo'g'inlarini isloh qilishni boshladik". Chunki "Aholi hayot darajasi va sifati ko'p jihatdan mamlakat raqobatdoshligining asosiy ko'rsatkichiga aylangan bugungi sharoitda taraqqiyotning muhim omili sifatida ta'limning roli ortib bormoqda.

Hozirgi paytda jamiyat va sivilizatsiyalar avvalo ijtimoiy qadriyatlar va ta'lim tizimlari bilan raqobatlashmoqda". Shunday ekan, uzluksiz ta'limni rivojlantirish orqali jamiyatning umumiy dunyoqarashini o'stirish va tabiatga oqilona munosabatni shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Ekologik ta'lim va tarbiya orqali kishilarda, jumladan, yoshlarda koinotdagi yagona hayot mavjud bo'lgan Yer sayyorasi haqidagi tasavvurlar, o'z yashash muhiti to'g'risidagi bilimlar, atrofimizdagi olam, tabiat va insonlarni o'zaro uzviy bog'langanlik haqidagi ilmiy-nazariy dunyoqarashlar, o'z o'lkasi va vatanining ekologik tizimlari (ekotizimlari), ularning paydo bo'lishi, evolyutsion rivojlanishi, antropogen o'zgarishi, makon va maydon bo'yicha tarqalish qonuniyatlari, undan kelib chiqadigan xususiyatlari, boyliklari, holati, kelajak istiqbollari, milliy, regional va global miqyosdagi tabiat va jamiyat munosabatlari, amaliy ekologik ko'nikma va malakalar, Yer yuzasi atrof-muhitini muhofaza qilish, uning boyliklaridan oqilona foydalanish va buzilgan tabiat majmularini qayta tiklashga oid muammolarni anglash va ularning yechimini topishga doir to'g'ri qarorlarni qabul qilish kompetensiyasi [9,80], ularni tanlagan kasblarga qarab ekologik ta'lim va tarbiya shakllantiriladi hamda rivojlantiriladi.

Ekologik xavfsizlik milliy xavfsizlikning ajralmas bir qismi va u boshqa xavfsizlik omillaridan o'zining yashirin tarzda kechishi bilan farqlanadi. Shuning uchun ham milliy ta'lim tizimida malakali ekologik kadrlar tayyorlash siyosatini to'g'ri olib borish zamonamizning eng dolzarb muammolaridan biridir.

1972-yil atrof-muhit bo'yicha Stokgolm konferensiyasida ekologik ta'limning xalqaro dasturini yaratish bo'yicha tavsiyanoma qabul qilishdi. Unda "inson-jamiyat-tabiat" munosabatining mazmuning asos ekologik ta'limdan boshlanishi haqida uqtirildi, chunki bugungi kunda Yer kurrasida ekologik ta'lim atrof-muhit muhofazasi sohasida kadrlar tayyorlashning zaminidir. BMTning "Rio+20" konferensiyasining qarorida insoniyatni Yer yuzida saqlab qolish strategiyasi va barqaror rivojlanishini tatbiq qilishda ekologik ta'limning o'rni ulkanligi alohida ta'kidlab o'tilgan edi [4,68].

Jahon mamlakatlarida ekologik ta'lim va tarbiyani takomillashtirish O'zbekistonga nisbatan barvaqt boshlangan. Shimoliy Yevropa va Amerika mamlakatlarida atrof-muhitni muhofaza qilish strategiyasidan uning holatini hamma bosqichda nazorat qilishga tomon qaratildi. Mazkur davlatlarning ichki va tashqi siyosatlarining barcha sohalarida atrof-muhit muhofazasi masalalari kiritilganligi nazoratga olinib, insoniyatning atrof-muhitdagi barcha faoliyati barqaror rivojlanish tamoyillarida to'liq mos kelishiga xalqaro hamjamiyat e'tibori kuchaytirildi. Yangicha yondoshuvning diqqatga sazovor tomonlaridan biri jamoatchilikka turli xil ekologik axborotlarni erkin olish va tarqatishlariga keng huquqlar berilganligidadir.

"Ekologik toza" davlatlarning birinchi 20 taligidan joy olgan mintaqa va mamlakatlarda ta'lim-tarbiya ishlari "Ekologik madaniyatli inson" potensialini [10,93] shakllantirish aynan maktabgacha ta'lim muassasidan boshlar ekan. Bunda asosiy maqsad –MTTda bolalarni ekologik ta'lim va tarbiya orqali ularda ekologik madaniyatning ilk elementlarini yuzaga keltirishdir. Umuman olganda, G'arbiy Yevropada bolajonlar maxsus xo'jaliklarda yovvoyi hamda uy hayvonlari bilan muloqotda bo'lishi va ularni parvarish qilish orqali ekologik ta'lim va tarbiyani uch yoshdan boshlash uchun barcha sharoitlarni yaratishga harakat qiladilar.

Avstriyada kasbiy ekologik ta'lim va tarbiyaga zamin tayyorlash maktab dasturlariga kiritilgan [13,323]:

PEDAGOGIKA

- maxsus maktab loyihalarini tashkillashtirish (“Maktab bog‘i”, “Atrof-muhit tarixi”, “Maktabda ekologiya”, “Ekologik ustaxona”, “Tabiat uchun ijodiyot”);
- tabiatni muhofaza qilish aksiyalarini o‘tkazish (“Ozon”, “Alp faoliyati”);
- turli xil didaktik materiallar va maxsus o‘quv qo‘llanmalarini tayyorlash;
- pedagog-ekologlar uchun seminarlar hamda bolalarning ekologik ta‘limida ishtirok etuvchi barcha mutaxassislarni qayta tayyorlash kurslari;
- ekologik ta‘lim masalalari bo‘yicha jurnal va gazetalar nashri;
- “Atrof-muhit, maktab va jamoat” shu yo‘sindagi maxsus ekologik ta‘lim dasturlarini tayyorlash;
- ekologik ta‘lim masalalari bo‘yicha umumdavlat ma‘lumotlar bankini yaratish; koordinatsion funksiyalarni amalga oshirish;
- bolalarni ekologik ta‘limi bilan bog‘liq bo‘lgan maktab va maktabdan tashqari ekologik ta‘lim, turli loyihalar faoliyatida ishtirok etishni xohishini bildirganlarni o‘qituvchi va boshqa mutaxassislarga maslahatlar berish kabilarni o‘z ichiga oladi.

Yaponiyada yuksak ekologik ma‘naviyatli shaxsni tayyorlash atrof-muhit sohasidagi ta‘lim dasturlari orqali erishilgan bo‘lib, u milliy kasbiy tayyorgarlikning barcha boshqichlarini o‘zida qamrab olgan. Yaponlar uncha dinga ko‘p kirishmaganlar va shuning uchun ham ularda ikonalar o‘rnida go‘zallik mehrobi sifatida gulli vaza turadi. Ikebana Yer planetasidagi barcha insonlarga ma‘lumdir. Yaponlarning tabiatga munosabati – bu o‘zgacha milliy psixologiya bo‘lib, uning asosida jamoaviy ong yotadi. Shuning uchun ham ularda ekologik tarbiya qadimiy tarixga egadir [14,226].

Amerika Qo‘shma Shtatlarida ekologik ta‘lim va tarbiya turli shakl, yo‘nalish va metodologik yondashuvga ega hisoblanadi, barcha ta‘lim va tarbiya mazmuniga ekologik etikani chuqur kirib borishi, aholining atrof-muhitga ehtiyotkorlik va mas‘uliyat bilan munosabatda bo‘lishini shakllantirish jarayonida keng ommani, ayniqsa, nodavlat jamoat tashkilotlarini jalb qilish bilan birga olib boriladi.

Umuman olib qaraganda ekologik ta‘lim insonlarni tabiatga bo‘lgan munosabatini o‘zgartirishga qaratilgan fikrlashuvga, xulq va atrof stereotiplarini shakllanishiga, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga, har bir davlat va inson tomonidan kasbiy etikaning yangi tamoyillarini qabul qilishga, madaniyat va adolatga, ba‘zi bir cheklovlar va taqiqlarni o‘rnatilishiga, ekosfera qonunlarining rivojiga qaratilgandir [11,16].

Ekologik tarbiyani belgilovchi fazilatlar yoshlarning ekologik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan bo‘ladi. Bunda asosiy urg‘u o‘quvchi va talabalarning o‘zi yashab turgan xonadoni, mahallasi, shahriga bo‘lgan mehr-muhabbat tuyg‘usini, ya‘ni vatanparvarlik ruhini, tabiatga nisbatan axloqiy qadriyatlarini, tabiat uchun shaxsiy mas‘uliyat hissini, unga qiziquvchanlik va uni asrab-avaylashni, teran bilimlilikni shakllantirishga qaratilgan [12,64]. Bu fazilatlar o‘zbek xalqining ekologik qadriyatlarining boy mazmunini o‘rganish, tabiat va madaniy qadriyatlarni saqlash va e‘zozlash, diniy qadriyatlarni hurmat qilish asosida kuchaytiriladi.

XULOSA

Xulosa qilganda, o‘quvchi-talabalarda ekologik ta‘lim ko‘nikmalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan tajriba-sinov ishlarining muvaffaqiyati maxsus metodikaning ishlab chiqilishi hamda uning g‘oyalarga muvofiq ish ko‘rishga bog‘liqdir. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib quyidagi umumiy xulosalarni berishimiz mumkin:

Ekologik tarbiyaning maqsadi – kishilarni hayotiy faoliyat xavfsizligini ta‘minlash uchun ularni ekologik ma‘naviyatli qilib tayyorlashdir. Odatda, ekologik tarbiya ekologik ta‘lim orqali kirib keladi va u ekologik madaniyat bilan baholanadi. Chunki zamonamizda yuksak ekologik ma‘naviyatli va ma‘rifatli shaxsgina ekologik ta‘lim orqali olgan kompetensiyalarini madaniyat ko‘rsatkichlariga olib chiqa oladi.

Ekologik ta‘lim, tarbiya va amaliyot mohiyati uning uch yo‘nalishdagi tadqiqot qilish, o‘rgatish va amalga joriy etish predmetida o‘z aksini topadi: ekotizimlarni muhofaza qilish; ekotizimlarning tabiiy resurslaridan oqilona foydalanish; buzilgan ekotizimlarni qayta tiklashdan iborat.

Ekologik ta‘lim va tarbiyani rivojlantirish borasidagi xorij tajribasiga ko‘ra, Shimoliy Yevropa va Amerika mamlakatlarida atrof-muhitni muhofaza qilish strategiyasidan uning holatini hamma bosqichda nazorat qilishga tomon qaratildi. Mazkur davlatlarning ichki va tashqi siyosatlarining barcha sohalarida atrof-muhit muhofazasi masalalari kiritilganligi nazoratga olinib, insoniyatning

atrof-muhitdagi barcha faoliyati barqaror rivojlanish tamoyillarida to'liq mos kelishiga xalqaro hamjamiyat e'tibori kuchaytirildi. Yangicha yondoshuvning diqqatga sazovor tomonlaridan biri jamoatchilikka turli xil ekologik axborotlarni erkin olish va tarqatishlariga keng huquqlar berilganligidir.

Ekologlarni kasbiy kompetensiyalarini shakllanish modeli – ekologik ta'limni tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liqligini ham tadqiq etish dolzarflik kasb etadi. Bu ekolog mutuxassisligining kasbiy faoliyatini o'ziga xos xususiyatlari va ijtimoiy talab bilan bog'liq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O'RQ-637-sonli "Ta'lim to'g'risidagi" Qonuni. <https://lex.uz/docs/5013007>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrdagi PQ-76-son "Atrof-muhitni muhofaza qilish hamda ekologik nazorat sohasidagi davlat organlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-aprelda imzolangan "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi PF-5024-sonli Farmoni.
4. Зубарев А.Е. Развитие экологического образования в 90-е годы XX – начале XXI в.в. // Экологическое образование на пороге «РИО + 10»: VIII Междунар. конф. по эколог. образованию: Тез. докл. – М., 2002. – Ч. I. – С. 67- 72.
5. Tojiboyev M. U., Uzoqjonova M. D. Q. Farg'ona vodiysida tarqalgan ruderal shifobaxsh o'simliklar, ularning tarqalishi va ahamiyati //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 8. – С. 101-107.
6. Uzoqjonova M. D. Q. Inson salomatligida dorivor o'simliklarning xususiyatlari //Science and Education. – 2023. – T. 4. – №. 7. – С. 38-42.
7. Uzoqjonova, M. D. qizi. (2024). Baliqlar va ularning ekologik ahamiyati. Science and Education, 5(1), 13–17. Retrieved from <https://opscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6556>.
8. Mirzakarimova M. M. The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes //Telematique. – 2022. – С. 7128-7131.
9. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. qizi. (2023). O'zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash muammolarini o'rganish va bartaraf qilish. Science and Education, 4(11), 78–83. Retrieved from <https://www.opscience.uz/index.php/sciedu/article/view/6393>.
10. Mirzakarimova M. EFFECTIVENESS OF STUDENTS'ENTREPRENEURIAL SKILLS DEVELOPMENT THROUGH CLIL TECHNOLOGIES //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 8. – С. 92-94.
11. Madaminjonovna M. M. Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies //International Journal of Human Computing Studies. – 2023. – Т. 5. – №. 3. – С. 15-17.
12. Мирзакаримова М. М. ESSENTIAL COMPOSITION OF ENTREPRENEURSHIP FUNCTIONAL LITERACY //INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL "INNOVATION TECHNICAL AND TECHNOLOGY". – 2020. – Т. 1. – №. 1. – С. 63-65.
13. Mirzakarimova M. M., Uzoqjonova M. D. Q. Scientific and pedagogical activity of Imam al-Bukhari //Science and Education. – 2023. – Т. 4. – №. 12. – С. 321-324.
14. Mirzakarimova M. M. et al. "Avesto" va pedagogik fikrlar rivoji //Science and Education. – 2024. – Т. 5. – №. 2. – С. 224-228.